

УДК 373.2:37.013

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ШАНОБЛИВОГО СТАВЛЕННЯ У ДІТЕЙ 5-ГО РОКУ ЖИТТЯ ДО ДОРОСЛИХ У КОНТЕКСТІ ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Карнаухова А.В.

Педагогічний інститут

Київського університету імені Бориса Грінченка

В статті висвітлюється питання формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих в історико-теоретичному аспекті. Зроблено теоретичний аналіз наукового доробку українських та російських вчених щодо специфіки формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих. Визначено основні умови формування шанобливого ставлення у дітей до дорослих в різні періоди розвитку суспільства.

Ключові слова: шана, шанобливе ставлення, діти дошкільного віку, батьки, повага до дорослих.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми морального виховання впродовж останніх десятиліть особливо загострюється на тлі реалізації сучасних пріоритетних завдань щодо виховання незалежної особистості, здатної до самореалізації в змінному соціумі. Виховання громадянина завжди було в епіцентрі уваги педагогічної науки і практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями проаналізовано роль спілкування в особистісному становленні дошкільника (Д. Ельконін, О. Кононко, В. Кузьменко, М. Лісіна, А. Рузська, Є. Суботський та інші); особливості становлення у дошкільному віці ціннісного ставлення до однолітків (В. Павленчик, Т. Поніманська, Ю. Приходько, Т. Репіна та інші); вплив соціальних емоцій на взаємодію дітей дошкільного віку (О. Запорожець, В. Котирло, Г. Кошелева, Я. Неверович, Л. Стрелкова та інші); специфіка прояву гуманних взаємин дошкільників у спільній діяльності (Л. Артемова, А. Гончаренко, В. Котирло, О. Смирнова та інші); питання цілісного виховання дітей у сім'ї (Т. Алексеєнко, Л. Гураш, М. Машовець та інші); підготовка майбутніх вихователів до формування шанобливого ставлення у дітей дошкільного віку

до дорослих (О. Бутенко, О. Козлюк, А. Курчатова та інші). Однак інтерес до проблеми формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих простежується в історії дошкільної педагогіки з давніх давен.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема формування шанобливого ставлення дітей до дорослих у філософському, психологічному, педагогічному аспектах розглядалася вченими минулого і сьогодення (Т. Алексеєнко, Л. Артемова, О. Бутенко, А. Гончаренко, О. Козлюк, Я. Коменський, Д. Локк, А. Макаренко, М. Мід, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, С. Русова, В. Сухомлинський та інші).

Мета статті: Здійснити історико-теоретичний аналіз наукових праць філософів, психологів, педагогів з метою формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих.

Завдання:

– здійснити короткий історичний аналіз проблеми формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих;

– визначити основні умови формування шанобливого ставлення у дітей до дорослих в різні періоди розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні на перший план вітчизняної науки піднесено теорії, що проголошують пріоритет особистісних цінностей перед цінностями окремих груп. Водночас в умовах глобальної екологічної і духовної кризи проблема співжиття людей на гуманістичних засадах набуває значення категоричного імперативу збереження життя на землі людини як духовної особистості. Особливе значення у цих процесах – збереження та розвиток духовності людини – має сім'я. Саме сім'я відіграє найважливішу роль у соціалізації особистості дитини-дошкільника.

Зазначимо, що для розуміння сучасної ситуації родинного виховання важливо усвідомити змінні процеси, пов'язані з появою нового типу культури міжпоколінних відносин. М. Мід виокремила культуру трьох типів міжпоколінних відносин, які визначають характер навчання підрастаючого покоління: *постфігуративна*, заснована на тому, що підрастаюче покоління переймає досвід у старшого покоління; *кофігуративна*, де діти та дорослі вчаться не тільки у старшого покоління, а й у однолітків; *префігуративна*, в якій не тільки діти вчаться у дорослих (батьків), але й дорослим (батькам) доводиться навчатися у своїх дітей.

Для першого, постфігуративного, типу характерним є передача поколінням нащадків у незмінному вигляді з боку старшого покоління та прийняття на віру заданих дорослим світом «нормативів». Виходячи з того, що постфігуративна культура намагалась зберегти себе без змін, пріоритетними були репродуктивні методи навчання. Наслідок цього типу культури проявляються ще і в сучасній освіті – в її змісті, методах та організації.

Кофігуративний тип культури передбачає, що діти й дорослі вчаться у своїх сучасників, зокрема своїх однолітків, хоча традиції, норми життя, задані предками, для них також мають велике значення. Цей тип культури в освітньому процесі породжує стосунки співпраці між педагогами та дітьми як рівноправними партнерами.

Префігуративна культура, за словами М. Мід, відображає наш час, «де дорослі вчаться у своїх дітей або разом з ними», адже вони, як і діти, можуть лише спрогнозувати, яким буде майбутній світ, отже, приречені на життєтворчість. З огляду на принципово інші умови життєдіяльності, задані цим типом культури, організаційні форми, методи навчання, характер взаємин суб'єктів освітнього процесу також мають оновитися, бо вони не можуть залишатися такими, якими були раніше. Перехід до префігуративної культури відзначився оновленням значень ключових педагогічних понять і категорій. Так, поняття *освіта*, починаючи з епохи Відродження, розумілось як спосіб освітлення, розкриття, розвитку в глибинах особистості себе самої, власних схованих потенцій; формування людиною образу свого «Я» через саморозвиток, заохочення, входження у культуру, у світ, у спілкування з іншими. Проте паралельно існувало інше визначення, що акцентувало увагу на заданій зовнішніми умовами процес набуття знань, умінь, навичок. Лише у префігуративній культурі суть освіти не тільки визначається, а й технологічно розробляється як кервана ззовні самоосвіта. Така характеристика

трансформаційних змін, що відбуваються у діаді «дитина-дорослий» дає можливість припустити, що саме префігуративна культура виступає орієнтиром для дорослого щодо беззаперечного прийняття здатності дитини дошкільного віку до усвідомлених проявів моральної поведінки, серед яких шанобливе ставлення до дорослих займає ключову позицію [4, с. 250].

Аналіз наукових джерел в галузі філософії дає змогу констатувати, що проблема морального виховання була предметом вивчення багатьох представників стародавньої філософської школи. Зокрема, виразником моральності давньої китайської філософії вважається Конфуцій, моральна концепція якого базувалася на вченні про людинолюбство. Сутність цієї моралі полягала в урегулюванні стосунків між людьми у містах, державі, які часто не знали одне одного, але інтереси яких збігалися. Конфуціанська етика передбачала верховенство добра, закликала жити за настановою: «Не роби людям того, чого не бажаєш собі, і тоді в державі і сім'ї до тебе не будуть ставитись вороже» [7, с. 458]. У ранг постулатів дане висловлення було возведено прибічником традицій у пріоритетності моралі Е. Кантом, який у XVIII ст. возвеличив його як основну моральну вимогу, суть якої полягає в тому, що людина повинна себе ототожнювати з іншими, ставити себе на їхнє місце. Дослідження вчень Конфуція дало можливість відзначити, що людинолюбство характеризує відносини, що повинні передусім існувати між батьками і дітьми, а вже потім воно поширюється на відносини між усіма іншими людьми, що дає нам підстави вважати сім'ю моделлю суспільства.

На нашу думку, досить цінними є переконання Е. Канта, що намагання досягти доброчесності й праведності засобами зовнішнього тиску без достатньої внутрішньої мотивації, вступають у протиріччя з ціннісним аспектом морального самоствердження людини, породжують «легальні», а не моральні вчинки. Історія етики ілюструє боротьбу двох антогоністичних напрямків – матеріалістичного та ідеалістичного. Зокрема, в основі ідеалістичної теорії знаходиться думка про те, що моральність зумовлюється вищими силами або виникає в середині індивідуальної свідомості на правах підсвідомого імпульсу, інстинкту. Натомість матеріалістична етика виходить з того, що людину формують обставини життя, закони середовища, які зумовлюють мотиви її поведінки та складають умови її діяльності.

Філософські позиції вчених у сфері етики зафіксовані у влучних висловлюваннях, які є своєрідними правилами у повсякденному житті. Наприклад, Конфуцій стверджував: «Щоб досягти моральної досконалості, треба передусім турбуватися про душевну чистоту. А душевна чистота досягається тільки в тому разі, коли серце шукає правди й воля прагне до святості» [10, с. 115]. Вивчення філософських джерел та аналіз теорій зумовив висновок про те, що з точки зору філософії «наявність відносно гуманних правил є кращою для соціуму як системи, ніж відсутність будь-яких» [9, с. 481].

Саме тому, вивчення проблеми формування шанобливого ставлення до дорослих у світовій науковій літературі свідчить про її актуальність

та пріоритетну роль у дотриманні важливих закономірностей духовного розвитку суспільства.

Дослідження проблеми формування шанобливого ставлення до батьків у історичному аспекті досить тісно пов'язане із культурою християнства. Аналіз наукових джерел дозволив відзначити значний вплив християнської моралі на формування національної свідомості, духовних цінностей, норм загальнолюдської моралі; значне місце в свідомості та культурі народу зайняло пошанування старшого покоління, особливо батьків: «Шануй свого батька та матір, щоб добре велося тобі, і щоб ти був на землі довголітнім»; «Хто кляне свого батька та матір свою – погасне світильник йому серед темряви» – наголошує Біблія, трактуючи пошанування старшого покоління, як гарант утвердження та довголіття на землі [11, с. 82, 84].

Подальший аналіз наукових досліджень історико-педагогічного характеру дав змогу визначити, що культ Батька та Матері утверджувався і за часів Козацької Доби, саме він панував у козацьких сім'ях і формував національну культуру, свідомість народу, про це свідчать літописи, літературно-художні твори [1, с. 272]. Такий підхід у вихованні дітей значною мірою сприяв формуванню морально-духовних цінностей особистості, зокрема, шани до дорослих, старших членів родини.

Ідею необхідності формування шанобливого ставлення до дорослих, що популяризувалася у літописах, трактатах, літературно-художніх творах, поширювали в своїх працях і українські філософи-просвітители Г. Сковорода, Т. Шевченко.

Питання шанобливого ставлення та поваги до дорослих, привертало до себе увагу як вітчизняних державотворців, філософів, діячів освіти, так і знайшло своє відображення і у зарубіжній педагогічній літературі. Саме чеський педагог Ян Амос Коменський першим у педагогіці обґрунтував головний принцип гуманістичного виховання, суть якого зводиться до твердження, що *«повага до людини починається з поваги до дитини»*. Зокрема, розглядаючи питання взаємин батьків та дітей, він прийшов до висновку, що батьки внаслідок особистої некомпетентності у вихованні дитини – надмірного вияву сліпої любові найчастіше стають жертвою власного недалекогоглядного виховання, адже дитина, яка росла в увазі, турботі, спілкуванні, дисципліні завжди буде виявляти шану до батьків, діти ж, які виховувалися у сліпій любові, всездозволеності, розпусті будуть платити батькам свавіллям і впертістю [3, с. 211, 213].

Великого значення Я. Коменський надавав і власному прикладу дорослих, спираючись на вікові особливості психіки дитини, а саме: здатність до наслідування, наголошував на позитивному прикладі дорослих. Твердження Я. Коменського про значущість постійного позитивного прикладу дорослих у моральному вихованні, зокрема, у формуванні шани та поваги до дорослих, знайшла свій подальший розвиток у науково-педагогічних дослідженнях зарубіжних та вітчизняних педагогів: Д. Локка, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинського, В. Сухомлинського, А. Макаренка та інших.

Цінними для нашого дослідження є методичні поради видатного педагога С. Русової, яка від-

стоювала думку про необхідність створення системи національного виховання дітей, спираючись на національні традиції, рідну мову. С. Русова вбачала в родині важливу частину процесу всебічного виховання дитини, її ідеалом просвітництва вважала свідому рівноправну спілку, в якій «батько, й мати, й діти несуть кожний свій обов'язок, свою працю, й мають свою волю, але всі об'єднані одним спільним шуканням добра й правди» [5, с. 214]. Важливу виховну роль С. Русова відводила народним традиціям, зокрема, проведенню народних свят, наголошуючи, що «в кожному святі треба єднати народне, національне, фольклорне з загальнокультурним і давати щось естетичне, красиве й радісно веселе» [6, с. 43, 50].

Вагомий внесок у теорію та практику гуманістичного виховання дітей у сім'ї зробив В. Сухомлинський, який розглядав сім'ю як головний осередок, де з покоління в покоління передаються моральні цінності людства. Першоосновою морального виховання В. Сухомлинський вважав взаємовідносини між батьками, повагу та увагу до старших у сім'ї. Цим проблемам присвячено цілий ряд науково-педагогічних праць: «Батьківська педагогіка», «Як виховати справжню людину», «Сто порад учителів», «Серце відаю дітям», «Моральні цінності сім'ї» та інші.

Аналіз праць В. Сухомлинського дозволив резюмувати, що вчений постійно актуалізував проблему формування у дітей поваги та любові до своїх батьків. Найбільшою помилкою батьків вважав невміння любити власних дітей: «Люблячи своїх дітей, вчіть їх любити вас; не навчите – будете плакати на старість» [8, с. 98]. Істинність даного твердження ґрунтується на засадах гуманістичного підходу у вихованні, зокрема на пріоритетах суб'єкт-суб'єктних відносин, коли істинне почуття любові до дітей з боку батьків трансформується у відповідне ставлення дітей до своїх батьків. Педагог наголошував на тому, що повага, шанобливе ставлення до дорослих та батьків – це перш за все копітка праця сім'ї та суспільства, процес цілеспрямованого виховання з цілим комплексом методів, умов та засобів формування позитивних моральних якостей по відношенню до батьків. «Виховуючи шану та повагу до дорослих та батьків, треба вчити дітей бути добрими дітьми своїх батьків», – дане твердження В. Сухомлинський тлумачить як прагнення дитини приносити в сім'ю мир та спокій; а радість і щастя батьків має стати головним прагненням дитини.

Одним із найвагоміших методів виховання шанобливого ставлення та поваги В. Сухомлинський вважав практичні дії дитини, яка в колі сім'ї повинна мати можливість виявляти свою турботу, співчуття, співпереживання. Саме тому він виділяв одним із вагоміших аспектів сімейного життя духовну співучасть дитини в усіх справах, котрі вершаться людиною для людини, будучи переконаним, що шана, як моральна якість здатна розвинути і сформуватися лише в процесі людського спілкування.

Важливим засобом успішного формування шанобливого ставлення до дорослих В. Сухомлинський відзначав приклад дорослих: повагу до батьків дитина виявить тоді, коли між батька-

ми побачить цілковиту дружбу, любов, повагу і взаємну підтримку; добрі стосунки між членами сім'ї – запорука виховання дітей чуйними, доброзичливими, шанобливими по відношенню до дорослих. В. Сухомлинський був певен, що коли батько разом з дітьми створює культ матері, а мати також разом з дітьми – культ батька, тоді діти переконуються, що батьки поважають і люблять один одного, повсякчас турбуються один про одного, самі виявлятимуть ці почуття до старших. Гіпертрофована любов до дітей, коли батьки всю любов віддають дітям, при цьому не бачать інших людей може мати, за переконанням вченого, негативні наслідки.

Аналіз науково-педагогічних праць В. Сухомлинського дозволив нам визначити правила, що регулюють сімейні взаємини: поважай старших, умій спілкуватися зі старшими, вчитися у них; віддячуй батькам за піклування про тебе, за безмежну любов і відданість, віддячуй тим самим – піклуванням, любов'ю, відданістю; бережи здоров'я і спокій людей, з якими знаходишся поруч; учись жити для людей. Правила поведінки дітей у сім'ї, запропоновані в свій час В. Сухомлинським, співзвучні з результатами досліджень сучасного науковця І. Беха, який наголошує на необхідності формування у дітей дошкільного віку правил поведінки [8, с. 186].

Аналіз сучасних наукових психолого-педагогічних досліджень (І. Бех, А. Богуш, Т. Поніманська, Ю. Приходько, І. Рогальська) даної проблеми показує, що необхідно знайти виважений підхід у моральному вихованні дітей дошкільного віку та зокрема, формування шанобливо-

го ставлення до дорослих. У процесі реалізації цих завдань добирати й використовувати новітні технології у взаємодії дитини й дорослого (батьків) в сучасному мікро- та макро- соціумах; прогнозувати розвиток подій і результати виховного впливу сім'ї та суспільства на дитину; дотримуватися різноманітності впливу на почуття, свідомість та поведінку дитини, на основі чого формуються моральні погляди, переконання, накопичується досвід моральних вчинків стосовно батьків та дорослих.

Дослідження педагогічних теорій виховання, в яких висвітлені питання формування шанобливого ставлення до дорослих у сім'ї та суспільному вихованні (Г. Беленька, О. Богініч, М. Машовець та ін.), дає можливість визначити основні умови формування цієї якості, на які акцентували увагу видатні педагоги, науковці в різні періоди розвитку суспільства: авторитет батьків, виховання власним позитивним прикладом, розумна любов до дітей в поєднанні з розумною вимогливістю та повагою до дитини, організація повсякденного життя сім'ї на основі взаєморозуміння та взаємодопомоги, позитивне позиціонування поведінки та стосунків батьків у процесі життєдіяльності сім'ї [2, с. 23].

Висновки з даного дослідження і перспективи. Таким чином, дослідження філософського та історичного аспекту проблеми формування шанобливого ставлення до дорослих дозволяє констатувати, що у теорії та практиці філософії та педагогіки ця проблема була і є надзвичайно актуальною, і саме цим зумовлюється тенденція до поглиблення наукового пошуку її розв'язання у сучасному соціумі.

Список літератури:

1. Антология педагогической мысли Древней Руси и Русского государства XIV–XVII веков / Сост. Бабишин С. Д., Митюрлов Б. Н. – М.: Педагогика, 1985. – 363 с.
2. Беленька Г. В. Здоров'я дитини – від родини / Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, М. А. Машовець. – К.: СПБ Богданова А. М., 2006. – 220 с.
3. Коменский Я. А. Материнская школа или о заботливом воспитании юношества в первые шесть лет // Избр. пед. соч. / [под ред. А. И. Пискунова]. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 1. – С. 211–213.
4. Мид М. Культура и мир детства / М. Мид. – М.: Наука, 1988. – 429 с.
5. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори / С. Ф. Русова. – К.: Освіта, 1996. – 304 с.
6. Русова С. Ф. Теорія і практика дошкільного виховання / С. Ф. Русова. – Львів; Краків; Париж: Просвіта, 1993. – С. 43–50.
7. Современный философский словарь / [под ред. В. Е. Кемеров]. – М.: Бишкек, 1996. – 602 с.
8. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский. – М.: Политиздат, 1973. – 272 с.
9. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 576 с.
10. Філософія: Навч. посібник / М. К. Іванова, В. О. Мігіна, А. М. Пекарник та ін.; Кер. автор. колект. М. С. Свідло. – К.: КДТУБА, 1996. – 468 с.
11. Хрестоматия по педагогике / [под ред. З. И. Равкина]. – М.: Просвещение, 1976. – 432 с.

Карнаухова А.В.

Киевский университет имени Бориса Гринченко

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ УВАЖИТЕЛЬНОГО ОТНОШЕНИЯ У ДЕТЕЙ 5-ГО ГОДА ЖИЗНИ К ВЗРОСЛЫМ В КОНТЕКСТЕ ИСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

Аннотация

В статье освещается вопрос формирования уважительного отношения у детей 5-го года жизни к взрослым в историко-теоретическом аспекте. Сделано теоретический анализ научного наследия украинских и российских ученых о специфике формирования уважительного отношения у детей 5-го года жизни к взрослым. Определены основные условия формирования уважительного отношения у детей к взрослым в разные периоды развития общества.

Ключевые слова: уважение, уважительное отношение, дети дошкольного возраста, родители, уважение к взрослым.

Karnaikhova A.V.

Kiev University Boris Grinchenko

PROBLEMS OF FORMATION OF DEFERENCE CHILDREN 5-YEAR LIFE IN ADULTS CONTEXT HISTORICAL AND THEORETICAL ANALYSIS

Summary

The article highlights the formation of respect for children 5-year old adults in the historical and theoretical perspective. Made theoretical analysis of scientific achievements of Ukrainian and Russian scientists on the specific formation of respect for children 5-year old to adults. The basic conditions of the respect of children to adults in different periods of social development.

Keywords: honor, respect, preschool children, parents, respect for adults.